

NERINGA

Architektūros gidas

NERINGA

Architektūros gidas

TEKSTŲ AUTORIAI

Marija Drėmaitė, Martynas Mankus,
Viltė Migonytė-Petruilienė, Vasilijus Safronovas

FOTOGRAFAS

Norbert Tukaj

LEIDYKLOS REDAKTORĖS

Aistė Galaunytė, Ūla Ambrasaitė

KONSULTAVO

Liutauras Nekrošius, Vaidas Petrulis, Indrė Ruseckaitė

KALBOS REDAKTORĖ

Dangė Vitkienė

DIZAINAS

Aurelija Slapšytė

(atnaujino pagal Končio Šatūno architektūros gidų serijos dizainą)

KNYGOS LEIDYBĄ REMIA

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Gabija Grušaitė ir
Justas Janauskas

UŽ BENDRADARBIAVIMĄ DĖKOJAME

Vilniaus dailės akademijos Nidos meno kolonijai,
Neringos muziejams ir publikuotų
projektų autoriams – architektams

Knyga tęsia 2005 metais „Architektūros fondo“
pradėtą architektūros gidų apie Lietuvos miestus seriją.
Vilniaus ir Kauno architektūros gidai jau išversti
ir išleisti anglų, vokiečių ir lenkų kalbomis.

© Leidykla LAPAS, 2020
www.lapasbooks.com

ISBN 978-609-8198-22-5

Skiriama Neringos gamtai, žmonėms ir architektūrai

Pratarmė

Aistė Galaunytė

Neringos architektūros gidas – tai pasakojimas apie žvejų kaimelius, virtusius prestižiniais kurortais. Išleidžiamas po bemaž ketverių metų intensyvių tyrinėjimų, diskusijų ir kelionių į pajūrį, jis pirmą kartą nuosekliai užrašo keturių nedidelių, tačiau kultūrine prasme išskirtinių pajūrio gyvenviečių architektūros istorijas.

Jau po pirmųjų autorių ir leidėjų susitikimų tapo aišku – sovietmečio ir šiuolaikinė Neringos miesto architektūra iki šiol profesionaliai netyrinėta. XIX–XX a. pradžios Neringos architektūrinis palikimas yra sulaukęs daugiau istorikų dėmesio, tačiau tai buvo tik atskirų atvejų studijos. Tad kilo ambicinga idėja – užuot glaustai pateikus jau žinomą architektūros istoriją (kas yra būdinga gido žanrui), iš esmės atlikti naujus tyrimus, remiantis pirminiais istoriniais šaltiniais.

Paradoksalu: šio krašto gamta, architektūra yra saugoma, pripažinta ir įvertinta, tačiau kiek iš tiesų mes žinome apie Juodkrantės, Pervalkos, Preilos ir Nidos istoriją iki Antrojo pasaulinio karo? Kaip ir kodėl pokariu dramatiškai pasikeitė Neringos gyventojų socialinis portretas ir urbanistinis peizažas? Kokia yra šiuolaikinė Neringos architektūra ir kas ją formuoja?

Neatsitiktinai nemaža dalis leidinio dedikuota jau nebeegzistuojantiems architektūros objektams ir praėjusio laiko ženklams. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios vokiškos kultūros pėdsakai Neringoje vis dar suprantami labai fragmentiškai. Ryžtingai ją į antrą planą stūmusi sovietmečio architektūra šiandien taip pat patiria negrįžtamų transformacijų (kol gidas buvo rengiamas spaudai, Neringoje nebeliko dviejų autorinės architektūros pastatų). Toks architektūros trapumas įkvėpė ir knygos dizaino bei struktūriniais pokyčiams, daugiau dėmesio skiriant išsamioms autorinėms studijoms bei archyvinėms ir esamą laiką fiksuojančioms nuotraukoms.

Tikimės, kad ši knyga leis geriau pažinti ir suprasti pamėgtą kurortą, įkvėps diskusijoms ir tolesniems ieškojimams.

iki 1945

Nerija iki Neringos: trumpa gyvenviečių istorija

Vasilijus Safronovas

Neringos miestas, įsteigtas 1961 m. lapkričio 15 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku, pagal gyventojų skaičių Lietuvoje šiaandien yra mažiausia savivaldybė. Sykiu tai ir ilgiausias Lietuvos miestas, iš šiaurės į pietus besidriekiantis 45 kilometrus. Gana didelėje 89,8 kv. kilometrų teritorijoje urbanizuota gyvenamosios, visuomeninės, komercinės paskirties, inžinerinės infrastruktūros žemė užima 586 hektarų (6,5 proc.) plotą. Ji priklauso keturioms iki XX a. vidurio savarankiškai besivysčiusioms gyvenvietėms – Juodkrantei, Pervalkai, Preilai, Nidai – bei buvusiam kopų prižiūrėtojo viensėdžiui Alksnynei. Bendras šių gyvenviečių plotas sudaro 33 kv. kilometrus. Neringos savivaldybės ribose atsidūrė ir kadaise užpustytos gyvenvietės: Nagliai (dar vadinti Agila) ir Karvaičiai.

Neringa – tą įrodo ir miestui įvardyti 1961 m. parinktas pavadinimas – Lietuvoje dažnai siejama su visa Kuršių nerija, nors iš tiesų užima tik dalį pusiasalio. Bet šiaurinės pusiasalio dalies nagrinėjimas skyrium nuo pietinės, kalbant apie laikotarpį iki Antrojo pasaulinio karo, kai Neringos dar nebūta, turi pagrindą. Grobšto ragas Kuršių nerijoje jau nuo viduramžių yra administracinė riba: pirma ji skyrė Vokiečių ordino Karaliaučiaus ir Klaipėdos komturijų, vėliau – Žiokų valsčiaus Rasytės seniūnijos ir Klaipėdos valsčiaus teritorijas, XIX a. tapo Fišhauzeno ir Klaipėdos apskričių riba, galiausiai tarpukariu – Lietuvos ir Vokietijos valstybės siena. Būtent ši administracinė riba pasitarnavo kaip patogus orientyras po Pirmojo pasaulinio karo atskiriant minėtas gyvenvietes kartu su žemėmis į šiaurę nuo Nemuno ir Rusnės tėkmės nuo Vokietijos. Tuomet jos tapo Klaipėdos krašto dalimi, o 1923–1939 m. (ir vėl nuo 1945 m.) kartu su visu kraštu priklausė Lietuvai.

Ilgus šimtmečius dabartinė Neringos teritorija buvo kitoje politinėje ir kultūrinėje sistemoje nei didelė dalis šiandienės Lietuvos. Vokiečių ordinui XIII a. įsitvirtinant Prūsijoje, o 1237 m. į šį ordiną įsiliejus kalavijuočių riteriams, nerija galiausiai atsidūrė tarp dviejų ordino pilių – Klaipėdos ir Karaliaučiaus. Iki tol atlikusi komunikacijos tilto tarp sembų ir žemaičių genčių funkcija, dabar ji tapo ordino riterių valdų Prūsijoje ir Kurše bei Livonijoje jungtimi. Toks nerijos vaidmuo regiono komunikacijoje bus

nulėmęs ir tai, kad nuslopus karinei įtampai tarp Vokiečių ordino ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės neriją pirmieji apgyvendino į pietus palei komunikacijos ašį kėlęsi žmonės iš Kuršo, save vadinę kuršininkais arba kuršiais, o kitapus marių gyvenusių Prūsijos lietuvių vėliau vadinti kopininkais. 1525 m. Vokiečių ordino didysis magistras perėjo iš katalikybės į liuteronybę ir ėmė tituluotis hercogu Prūsijoje. Paskui hercogą liuteronais turėjo tapti ir jo pavaldiniai, nors į atokios Kuršių nerijos žvejų gyvenimą liuteroniškosios teologijos principai skverbėsi labai ilgai. Tai neturėtų stebinti: nors seniausieji maldos namai Rasytėje (Kuncuose) minimi jau 1506 m., vienas kunigas dar ilgą laiką aptarnavo visą Kuršių neriją. Kartu su liuteronybe į pusiasalį brovėsi lietuvių ir vokiečių kultūros, versdamos nerijos gyvenvietes daugiakultūriu dariniu. Dar ir XIX a. vietiniai skirtingos kilmės gyventojai kalbėjo kuršininkų tarme, vokiškai ir lietuviškai, buvo evangelikų liuteronų tikėjimo, lojalūs Prūsijos karaliaus (nuo 1871 m. – ir Vokietijos kaizerio) pavaldiniai.

Kuršių nerijos gyvenviečių plėtotėi didžiausią įtaką turėjo keli veiksniai. Vienas jų – faktas, kad pusiasalis buvo trumpiausias ir saugiausias sausumos kelias susisiekti Kuršui ir Livonijai su likusia Europa. Šiandien naudojamas plentas (pirma kaip žvyrkelis) buvo nutiestas tik XX a. pradžioje. Iki tol kelias nuo Kranto iki Rasytės ėjo pamariu, o nuo Rasytės iki Smiltynės – arčiau jūros, kai kuriuose ruožuose šiauriau Karvaičių – tiesiog jūros pakrantės smėliu. Kelis šimtmečius būtent pastarąja sausumos komunikacijos arterija turėjo keliauti norėjusieji iš Sankt Peterburgo, Revelio (dabar Talinas), Narvos, Dorpato (dabar Tartu) ar Rygos pasiekti Karaliaučių (dabar Kaliningradas), Elbingą, Dancigą (dabar Gdanskas), o iš ten – kitus Vidurio ir Vakarų Europos miestus, arba atvirkščiai. XIV–XV a. sandūroje, matyt, aktyviau buvo eksploatuojama tik pietinė kelio dalis, greta kurios įsisteigė karčemos Šarkuvoje (pirmąkart paminėta 1408 m.) ir Rasytėje (1389 m.). Be to, šia kelio dalimi keliauta tik žiemą, tuoj už Rasytės ledu persikeliant per Kuršių marias į Ventės ragą, kur buvo Vokiečių ordino pilis. Tačiau po Melno taikos sutarties (1422 m.) maždaug vienodu atstumu viena nuo kitos įsisteigusios karčemos jau fiksuojamos ir Nidoje (pirmąkart paminėta 1437 m.), Nagliuose (1447 m.), Klaipėdos priemiestyje Vitėje ir Nemirsetoje (abi 1434 m.). Manoma, kad *Treyeros* vardu XV a. jau turėjo veikti ir karčema būsimuose Karvaičiuose, kurie šaltiniuose pirmąsyk minimi 1509 m., bei vadinamoji Smėlio karčema priešais Klaipėdą, kur keliautojai turėdavo laukti kelto. Tai liudija sausumos kelio aktyvaus eksploatavimo pradžią. Kurį laiką kelias tarnavo Hanzos sąjungos poreikiams, o XVII a. pirmoje pusėje aplinkiniame regione pradėjus reguliariai teikti pašto

paslaugas, senasis kelias tapo „tarnybiniu“ pašto traktu, kurio reikšmė tolydžio augo. Beveik du šimtmečius juo iš vienos Europos dalies į kitą buvo keičiamasi informacija, perduodamas susirašinėjimas, keliavo pirkliai, intelektualai, kilmingieji, Europos valstybių monarchai. Todėl Kuršių nerijos gyvenvietės plėtojosi ir kaip šio kelio tarpinės stotelės su jam aptarnauti reikalinga infrastruktūra (karčemos, pašto stotys, arklių keitimo punktai, budėjimo postai), o bent dalis nerijos kaimų gyventojų buvo nuolat įsitraukę į keliautojų ir siuntų aptarnavimą. Tik 1833 m., kai buvo nutiestas naujas pašto traktas tarp Tauragės ir Šiaulių, Kuršių nerija ėjęs kelias liko daugiau lokaliai komunikacijai, senieji su pašto trakto aptarnavimu susiję verslai sunyko, pusiasalyje be žvejybos neliko iš esmės jokių kitų užsiėmimų.

Kita svarbi nerijos gyvenviečių plėtojimosi ypatybė – nuolatinė priklausomybė nuo specifinių gamtos sąlygų. Išskyrus nedidelį plotelį palei Rasytę ir kai kur atsidengiančias pievas, Kuršių nerijos dirvožemiai menkai tiko žemdirbystei ar gyvulininkystei, tad siauroje smėlingoje juostoje tarp jūros ir marių jau XVI a. žvejyba negausiems vietos gyventojams buvo pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Sykiu šaltiniai fiksuoja, kad jau XVI a. vėjo pustomas keliaujantis smėlis kėlė grėsmę gyventojų sodyboms ir pievoms, ilgainiui versdavo juos palikti savuosius namus, keltis iš vienos vietos į kitą. XVII a. giraitės dar, regis, dengė nuo pustomo smėlio visas nerijoje susidariusias sodybų grupeles, bet miško plotai pamažu buvo kertami kelis šimtmečius, o po Septynerių metų karo (1756–1763) nedideli pušynai buvo likę tik palei Juodkrantę ir Nidą. Juodkrantiškiai ir nidiškiai kovoje su pustomu smėliu sugebėjo išlikti, nors šie kaimai šiandien nebėra pradinėse savo vietose. Tačiau Karvaičius ir Naglius ištiko kitoks likimas. Tris kartus iš vienos vietos į kitą kilnotus Naglius šiandien teprimena šiuo vardu vadinama įlanka, kopa ir Naglių ragas – marių kyšulys piečiau Juodkrantės. 1836–1845 m. kaimą galutinai pradangino smėlis. Smėlis keliskart skirtingose vietose užpustė ir Karvaičių kaimą – nuo 1739 m. šiaurinės nerijos dalies parapijos centrą, buvusį tarp Pervalkos ir Preilos. 1781–1798 m. iš Karvaičių kitur pamažu išsikėlė visi gyventojai, kunigas, mokytojas ir karčemininkas. Elegijoje „Nugrimzdęs kaimas“ (1797) tai aprašė Karvaičiuose gimęs Karaliaučiaus profesorius Ludwigas Rhesa. XIX a. pirmoje pusėje keliautojai Kuršių neriją vis dar aprašinėjo kaip nykią dykumą, tačiau netrukus nerijoje prasidėjo sistemingi bandymai gamtą suvaldyti formuojant apsauginį kopagūbrį, sodinant smėlį sulaukančią augmeniją. Šiaurinėje pusiasalio dalyje slenkančias kopas suvaldyti XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje pirmiausia imtasi ties daugiausia grėsmės jutusiomis Preila ir Pervalka bei ruože tarp Kopgalio ir Juodkrantės, siekiant apsaugoti nuo pustomo smėlio sąsiaurį ir uostą.

Galiausiai trečiasis gyvenviečių plėtotę skatinęs veiksnys buvo industrializacija, kurios poveikio čia būta dvejopo. Iš vienos pusės, ji reiškėsi per industrinę gintaro kasybą telkinyje Kuršių marių ruože ties Juodkrante (A32), atsitiktinai aptiktame tvarkant farvaterį. Teisę šioje vietoje organizuoti gintaro gavybą 1862 m. gavo Klaipėdos pirklių Friedricho Wilhelmo Stantieno ir Moritzo Beckerio firma „Stantien & Becker“, iki tol ieškojusi gintaro netoli Priekulės, o 1875 m. gavusi teisę jį išgauti ir didžiausiame Palmininkų (dabar Jantarnas, Rusijos Kaliningrado sritis) telkinyje. Tris dešimtmečius iki 1891 m. pramoniniu būdu gintarą Juodkrantėje kasė keliolika firmos žemsiurbių, narai ir nuo kelių šimtų iki daugiau nei tūkstančio keliomis pamainomis dirbusių samdomų sezoninių darbininkų, paversdami kasyklą kartu su žemsiurbių remonto ir konstravimo dirbtuvėmis, garo mašinų ir katilų gamykla, keliais nuosavais garlaiviais viena stambiausių visoje Rytų Prūsijoje industrinės gamybos įmonių. Gintaras buvo realizuojamas ne tik Pietų ir Rytų Europoje, bet ir Rytų bei Pietryčių Azijoje.

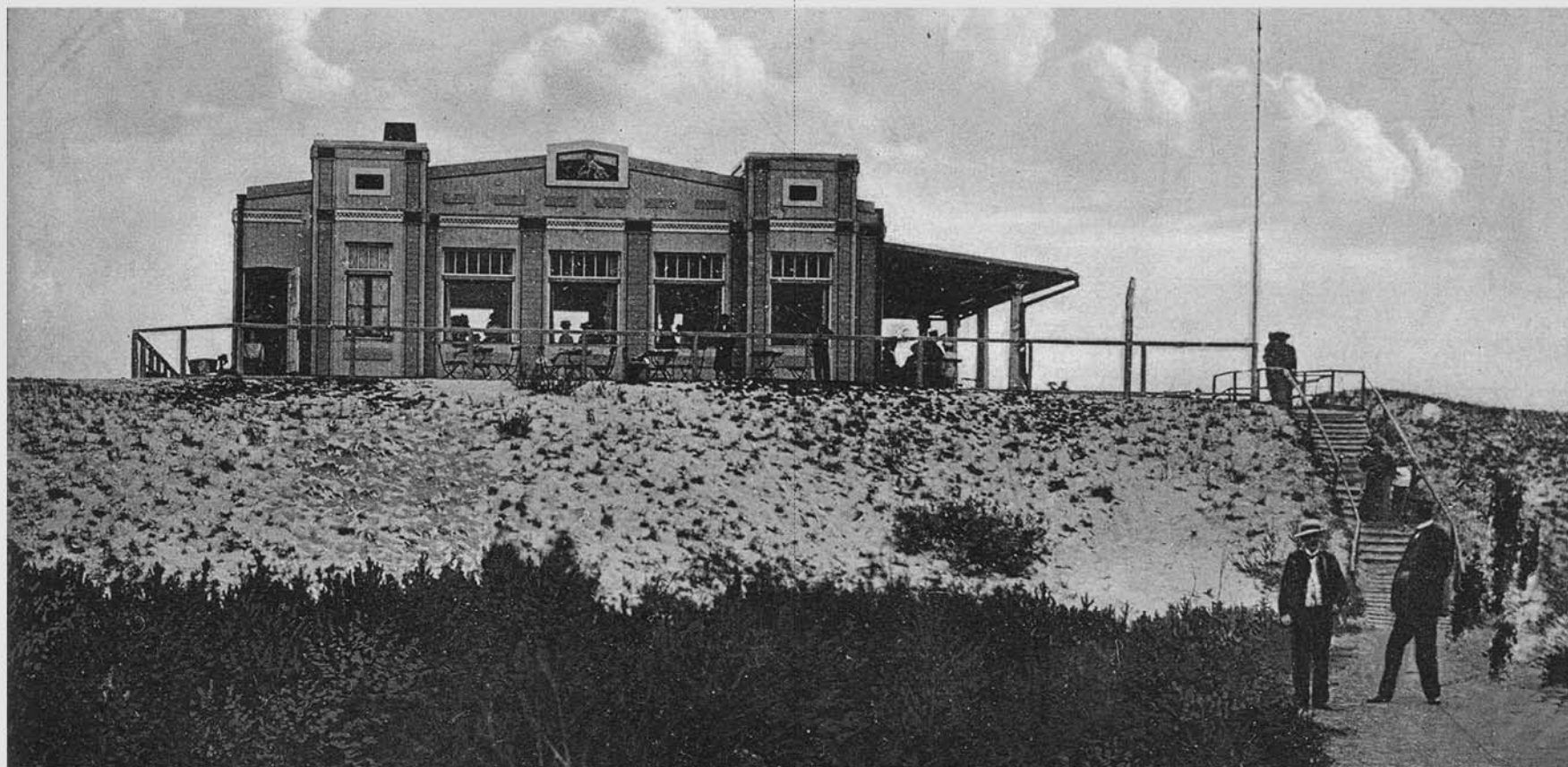
Kita vertus, industrializacijos paveiktas gyvenimo būdas į Kuršių neriją skverbėsi lėtai, tad pusiasalio žvejų kaimai netrukus tapo prieglobsčiu ieškosiems užuovėjos nuo civilizacijos, pramonės ir pažangos. Pirmieji šį prieglobstį apie 1850 m. atrado pavieniai Karaliaučiaus menų akademijos tapytojai, o po kelių dešimtmečių susiformavo nuolat Kuršių nerijon atvykstančių menininkų būrelis, Friedricho Blodės 1867 m. Nidoje įkurtą viešbutį (A19) menų mecenuojančių savininkų iniciatyva pavertęs tikra amžių sandūros tapybos ir grafikos darbų galerija. 1914 m. gegužę Karaliaučiaus dailės galerijoje surengtoje parodoje „Kuršių nerija moksle ir mene“ (*Die Kurische Nehrung in Wissenschaft und Kunst*) buvo eksponuojama 37 autorių kūryba (iš viso 191 darbas), kurioje dominavo Nidos motyvai.

Šiuo metu jau priskaičiuojama apie 200 Kuršių nerijoje dirbusių menininkų, iš kurių ypač išsiskiria Lovisas Corinthas, išpūdingojo tapybos darbo „Žvejų kapinaitės Nidoje“ (*Fischerfriedhof in Nidden*, 1893), paveiklusio vokiečių impresionizma, autorius, Ernstas Bischoffas-Culmas, Hansas Beppo Borschke, Maxas Pechsteinas. Daugelį jų Kuršių nerijon priviliojo gamtos atšiaurumas, ypatingas peizažo elementų spalvų kontrasto žavesys, bet labiausiai – civilizacijos dar menkai paliestas žvejų kaimų primityvumas. Nidos kūrėjų kolonijos „siela“ tarpukariu tapęs Ernstas Mollenhaueris buvo vienas nedaugelio menininkų, nerijoje gyvenusių nuolat. Atvykti į ją keliems vasaros mėnesiams kūrėjus skatino noras atitrūkti nuo progresyviomis nuostatomis pasižymėjusios didmiesčių kultūros; sugundytas Mollenhauerio, tai pačiai paskatai neatsispyrė ir Thomas Mannas – Nobelio literatūros premijos laureatas, 1930 m. jau atvykęs į Nidoje specialiai jo užsakymu pastatytą vasarnamį (A23).

Hermanno Blodės
svečių namų veranda

Tačiau užuovėjos nuo civilizacijos ir pažangos Kuršių nerijos kaimuose ieškojo ne vien menininkai, bet ir platesni industrinės visuomenės sluoksniai, ypač Karaliaučiaus, Tilžės ir Klaipėdos miestiečiai. Svarbiausiu traukos objektu XIX a. antroje pusėje tapo Juodkrantė, kurios žvejų gyvenimo rutiną pagyvino apie 1880 m. įkurtas pirmo rango klimato ir jūros kurortas. Paslaugas poilsiautojams čia iš pradžių teteikė 1865 m. buvusios karčemos vietoje viešbutį „Kurischer Hof“ (A02) įkūręs Eduardas Stellmacheris iš Tilžės. Tačiau 1881 m. buvo įkurtas specialus kurorto komitetas, kurį sudarė daugiausia Klaipėdos ir Tilžės pirkliai ir kuris rinko iš poilsiautojų mokesť, organizavo pramogas, rūpinosi infrastruktūra. 1879 m. Juodkrantėje pradėta statyti viešbučių ir vilų kvartalą, o 1880 m. pastatytoji priepilauka ir greta 1891 m. iškilusi laukimo salė palengvino kelionę į kaimą garlaiviais – iki tol reikėdavo likus 100 metrų iki kranto perlpti į mažesnes valtis. Reguliariai kursavusiais garlaiviais Juodkrantę tuo metu buvo galima pasiekti iš Klaipėdos, Tilžės ir iš Kranto (dabar Zelenogradskas). Firmos „Stantien & Becker“ kvietimu Juodkrantėje 1885 m. apsigyveno gydytojas, vėliau sezono metu veikė vaistinė. Galiausiai 1888 m. buvo išleistas pirmasis turistams skirtas vadovas po Juodkrantę. Čia vykdavo religinės misionierystės šventės, regatos, veikė studentų ir moksleivių turistiniai namai. Ypač intensyviai šios vietovės kurortinis potencialas plėtojosi prieš Pirmąjį pasaulinį karą: paskutiniaisiais XIX a. metais sezono metu kurorte apsilankydavo 1500–1700 poilsiautojų, 1902 m. atvyko 2352, o 1913 m. – jau 4071 registruotas svečias.

Tarpukariu Juodkrantėje poilsiautojai galėjo naudotis purvo voniomis, smėlio garų, angliarūgštės maudyklėmis, teniso kortais, kitomis paslaugomis.

1912 m. kurorto statusas buvo suteiktas ir Nidai: per kelerius metus čia irgi įkurdinti jaunimo turizmo namai (A21) (pirma jie veikė Hermanno Blodės viešbutyje (A19)), tęsti 1903–1904 m. su molų statyba pradėti prieplaukos tvarkymo darbai, pritaikant ją ne tik žvejų valtims, bet ir didesniems garlaiviams, planuota statyti keleivių laukimo salę.

Nidos virsmą Juodkrantei prilygstančiu kurortu pristabdė Pirmasis pasaulinis karas, ir jos vaidmuo ėmė stiprėti tik tarpukariu: jau apie 1930 m. poilsiautojų skaičius Nidoje taip išaugo, kad šie tiesiog nebetilpo. XX a. ketvirtame dešimtmetyje Nidoje kasmet lankydavosi 3500–5400 registruotų kurorto lankytojų, Juodkrantėje – 2300–4100. Juodkrantėje ir Nidoje poilsiautojų pagrindą sudarė vokiečiųkalbė Karaliaučiaus, Tilžės ir iš dalies

Klaipėdos publika. Taigi tai visų pirma buvo aplinkinių, industrializacijos jau gerokai paveiktų didmiesčių kurortinės vietovės. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą netgi svarstyta galimybė sujungti šias vasarvietes su Krantu (taigi ir su Karaliaučiumi) siauroju geležinkeliu. Preilai ir Pervalkai kurortinis vaidmuo tuo metu dar nebuvo pranašaujamas. Jos vadintos „varganiausiais Vokietijos žvejų kaimeliais“. Panaši tendencija išliko ir tarpukariu: lietuvių poilsiautojų Nidoje padaugėjo tik įsteigus karininkų sanatoriją (Johanno Rademacherio viloje), o vėliau – sklandymo mokyklą (A25); Juodkrantėje gi „lietuviška dvasia [...] niekuo nepasireiškia“, – rašyta 1932 m. Lietuvos spaudoje.

Nidos panorama
fot. Paul Isenfels, 1940

Villa „Jenny“
fot. Norbert Tukaj

Kuršių nerijos kurortinės istorijos pradžia

A
01–25

Viltė Migonytė-Petrulienė

Kurortinio identiteto užuomazgų ėmė rasti XIX a. viduryje Juodkrantėje. Čia, senosios karčemos vietoje, Eduardas Stellmacheris atidarė pirmąjį didesnį viešbutį „Kuršių dvaras“. Palaipsniui šalia žvejų kaimo išaugo prabangesnių medinių vilų kvartalas. Kurorto plėtrai svarbų impulsą davė ir gintaro gavybos įmonė „Stantien & Becker“ (A32), skyrusi lėšų prieplaukos statybai ir paskatinusi viešųjų ryšių kampaniją Vokietijos spaudoje. Iki Pirmojo pasaulinio karo kurortą garliaiviais kasmet pasiekdavo apie 4 tūkst. vasarotojų. XIX a. viduryje Nida išpopuliarėjo kaip Karaliaučiaus menų akademijos menininkų vasaros rezidencijų vieta.

Nuo 1923-ųjų, kai Klaipėdos kraštas tapo autonimine Lietuvos Respublikos dalimi, į Kuršių neriją rengtos trumpos pažintinės išvykos. Kurortinę veiklą vystė tuo metu Baltjūrių maudyklių kaimeliais vadintos Smiltynės (*Sandkrug*), Juodkrantės (*Schwarzort*) ir Nidos (*Nidden*) gyvenvietės. Čia didžioji dalis kurortinių pastatų priklausė vokiečiams, dalis – Lietuvos žydams. Preiloje ir Pervalkoje vietos gyventojai vertėsi žvejyba ir gintaro rinkimu.

XX a. ketvirtame dešimtmetyje poilsiautojai buvo labiausiai pamėgę Juodkrantę, kuri 1921 m. Steigiamajame susirinkime dėl Palangos atstatymo buvo įvardyta kaip „alternatyva tiems, kurie neįpirks didžiausio Lietuvos pajūrio kurorto [Palangos] poilsio paslaugų“. Tuo metu Nidoje intelektualinį ir kūrybinį poilsį atrado lietuvių menininkai – Pranas Domšaitis, Antanas Žmuidzinavičius ir kiti. Čia taip pat ilsėjosi vokiečių dailininkai Georgas Gelbkė, Karlas Eulensteinas, Fritzas Burmannas, Werneris Riemannas ir daugelis kitų.

Apie 1930 m. Kuršių nerija lietuviškoje spaudoje vis plačiau tapo žinoma kaip santykinai nebrangi pajūrio poilsiviečių zona: „Kasdien, ypač sekmadieniais, atvažiuoja ir atplaukia į Klaipėdos krašto maudykles naujų vasarotojų. Taip pav. Juodkrantėje ypač liepos mėnesiui yra išnuomoti visi butai. Tik dar keletas yra galima gauti birželio ir rugpjūčio mėnesiams.“

Kitaip nei kituose to meto Lietuvos kurortuose, Kuršių nerijoje nevyko intensyvi rekreacinės architektūros statyba, vasarotojų reikmėms daugiausia naudoti senieji pastatai. Poilsio kultūrai pradžią davę vokiečiai kraštui suteikė patrauklios istorinės praeities naratyvą, o išskirtinė gamta praturtino vasarojimo turinį.

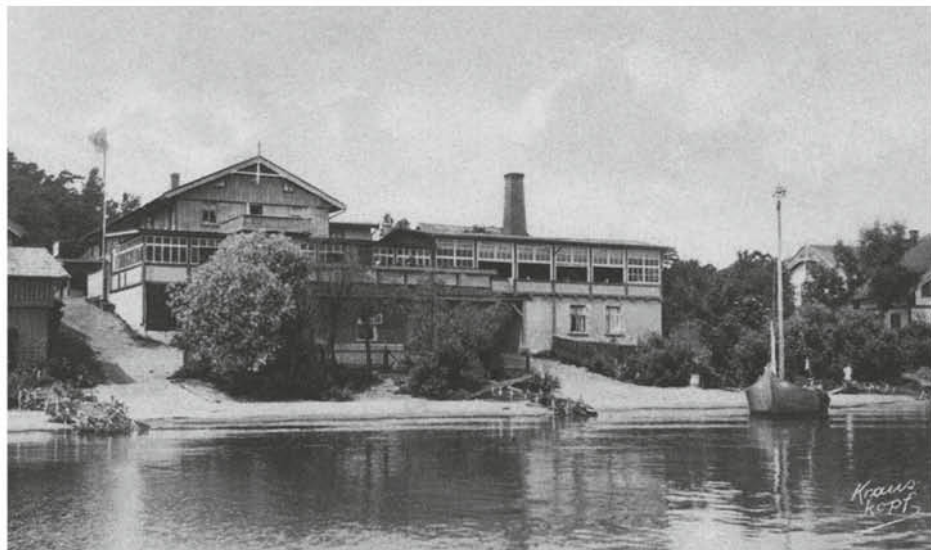
Hermanno Blodės viešbutis (dabar Hermano Blodės viešbučio muziejus, viešbutis „Nidos banga“)

Skrudynės g. 2, Nida
1867

Viešbutį (svečių namus), manoma, nupirkęs iš vietinio žvejo gyvenamąjį namą, 1867 m. įkūrė Friedrichas Blodė. Po kelių dešimtmečių tėvo verslą pradėjo valdyti Hermannas Blodė. Augant kurorto populiarumui, pastatą prisireikė ne kartą plėsti ir perstatyti. Kaip teigiama šaltiniuose, XIX a. pabaigoje viešbutyje pamėgo lankytis menininkai, todėl objektas tapo simboliu Nidos menininkų kolonija. Viešbutis buvo išskirtinis ir dėl XX a. pradžioje iš marių pusės pristatytos itin erdvios verandos. Joje sezono metu laiką leisdavo daugiau kaip keli šimtai kūrėjų (rašytojų, kompozitorių, aktorių, muzikantų, dainininkų), tokių kaip Thomas Mannas, Sigmundas Freudas, Maxas Pechsteinas ir kiti. Po 1928 m. gaisro pagal 1930 m. architekto Herberto Reissmanno projektą pastatytas naujas gerokai didesnis viešbutis. Tarpukariu, po Blodės mirties, ši vieta neprarado reikšmės. Į buvusio savininko našlės Emmos valdomą viešbutį sugrįžo daug menininkų (Pranas Domšaitis ir kt). Sovietmečiu šio pastato vietoje iškilo nauji poilsio namai, nepalietas liko tik pietinis flygelis. Jame šiandien įrengtas nedidelis muziejus.

H. Blodės viešbučio muziejus, viešbutis „Nidos banga“, fot. Norbert Tukaj, 2017

Hermanno Blodės svečių namai ir viešbutis po rekonstrukcijos, 1930

Martyno Sakučio viešbutis (neišlikęs)

Naglių g. 14, Nida
1933

Tarpukariu išgarsėjęs viešbutis buvo įkurtas senosios žvejo sodybos vietoje, kurioje XX a. pradžioje taip pat veikė vietinių meistrų ir medžių pirklių pamėgta smuklė. XX a. ketvirtame dešimtmetyje prie šio medinio pastato iškilo dviejų aukštų mūrinis viešbutis su mansarda, žavėjęs kurorto svečius žaismingomis langinėmis. Tikėtina, kad 1933 m. projekto autorius buvo architektas Herbertas Reissmannas. Vis dėlto populiariausia vieta visame Nidos kurorte buvo prie uosto veikęs Martyno Sakučio restoranas, kurį praplėtus įrengta erdvi mūrinė įstiklinta veranda, interjerą pripildžiusi šviesos. Čia dienas leisdavo į Nidą atvykę menininkai. Amžininkai rašė, jog „čia užsukus netekdavai žado, atrodė, kad atsidūrei Parvyžiaus dailininkų kvartale Monmartre. Ant sienų kabėjo tikras „Pechšteinas“ [Hermann Max Pechstein], tikras „Šmitas Rotlufas“ [Karl Schmidt-Rottluff]“. Restorano lankytojus džiugino pano su šių kraštų vaizdais, vienas iš jų – po kopas klaidžiojančių briedžių. Teigiama, jog Antrojo pasaulinio karo metu viešbutis buvo nugriautas. 2011 m. pradėta gaivinti idėja šią vietą atkurti.

Martyno Sakučio viešbutis Nidoje, 1910–1915

Nidos prieplauka

fot. Vytautas Augustinas, XX a. 4 deš.

Moterų pliažas Juodkrantėje

1910–1925

1945 –
1990

NUOMOJAMI BUTAI,
KAMBARIAI,
TEL. +370 682 18065

Nuo žvejų kolūkių iki prestižinio kurorto

Marija Drėmaitė

Vasarvietės, virtusios žvejų kolūkais

Sovietinio laikotarpio Kuršių nerijos istorija prasidėjo 1945 metais. Kaip ir visas Klaipėdos kraštas, per Antrąjį pasaulinį karą Kuršių nerija ištuštėjo. Istoriko Vasilijaus Safronovo tyrimai rodo, kad iki karo Nidoje, Preiloje, Pervalkoje ir Juodkrantėje buvo 1520 gyventojų, kurie 1944–1945 m. nuo artėjančios Raudonosios armijos buvo evakuojami į Vokietijos gilumą. Tačiau po karo, 1945–1948 m., grįžo tik 13 proc. senbuviai.

Pirmasis pokario dešimtmetis buvo slogus ir skurdus. 1946 m. Kuršių nerija buvo įtraukta į pakrantės pasienio ruožą, į kurį buvo draudžiama laisvai atvykti. Čia šeimininkavo kariškiai. 1946 m. rugpjūčio 3 d. tuometinės Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku Juodkrantės, Nidos ir Preilos (formaliai apėmė ir Pervalką) vasarvietėms suteiktas miesto tipo vietovių statusas, jos tapo pavaldžios Klaipėdos miesto Vykdomajam komitetui (dabartinės savivaldybės atitikmuo). Tačiau naujakurių apgyvendinimas karo nualintoje Kuršių nerijoje buvo susietas visai ne su vasarojimu, o pramonės sektoriumi – žuvininkyste. Kitaip tariant, į Kuršių neriją naujoji sovietų valdžia žvelgė ūkiškai – 1945 m. priimta Lietuvos SSR žuvies pramonės atstatymo ir tolesnio plėtojimo programa numatė pastatyti dvi žuvies apdirbimo įmones ir įkurti žuvies priėmimo punktus Juodkrantėje, Pervalkoje ir Nidoje. 1945–1950 m. į Kuršių neriją atsikėlė palyginti nedaug žmonių, daugiausia rusakalbiai naujakuriai iš visos Sovietų Sąjungos (žvejai, mechanikai ir kiti darbininkai). Kadangi žvejams savo amatą plėtoti leista tik per valstybines įmones, Nidoje 1945 m. rudenį buvo įsteigtas Klaipėdos žuvies kombinato padalinys (gyventojų vadintas *rybzavodu*). 1948 m. Nidoje įkurta žvejų artelė (kolūkis) „Pasienietis“ (37 žvejai), o Preilos, Pervalkos ir Juodkrantės žvejai (47) sujungti į „Baltijos aušros“ artelę. 1956 m. Preiloje įkurtas trečiasis žvejų kolūkis „Neringa“. Tuo metu visame žuvies pramonės sektoriuje dirbo 355 žmonės. Naujakuriams reikėjo būstų, tad buvo nusavinti per karą beveik nenukentėję buvusių gyventojų namai, pradėtas remontuoti kelias nuo Smiltynės iki Nidos, darbininkų reikmėms įsteigtas kilnojamas kinas, Nidoje atidaryta mokykla.

Pokarinė Juodkrantė

Brolių (dabar Naglių) gatvė Nidoje 1958 m.

Intensyvus ir planingas Kuršių nerijos apgyvendinimas prasidėjo 1951 m., kai SSRS Ministrų Taryba išleido nutarimą „Dėl žuvies sugavimo ir žuvies konservų gamybos padidinimo Lietuvos SSR“. Gyventojų perkėlimą kontroliavo prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos sudaryta Perkėlimo valdyba, kuri buvo įpareigota savanoriškais pagrindais perkelti į neriją 200 žvejų-kolūkiečių šeimų. 1956 m. tarp visų lietuviškosios Kuršių nerijos gyventojų 87 proc. jau sudarė naujai atvykusieji (daugiausia iš kitų Lietuvos vietų). 1956 m. būta 1233 naujakurių ir 188 senbuviai (iš 1421 gyventojų).

Modernizmas

B
01-08

Marija Drėmaitė

Septinto dešimtmečio pradžioje, kai Neringos miestas dar neturėjo vyriausiojo architekto etato, Kuršių nerijos gyvenviečių, visų pirma Nidos centro, projektavimas buvo pavestas Miestų statybos projektavimo instituto (MSPI) Kauno filialo architektams. 1963 m. pirmąją Neringos miesto vyriausiąją architektę buvo paskirta jauna specialistė Liucija Šerepkaitė-Gedgaudienė, Kauno politechnikos instituto absolventė. Vyriausiąją architektę ji dirbo iki 1967 m., Neringoje suprojektavo keletą elegantiškų modernistinių vilų, pastatytų Nidoje ir Pervalkoje.

Septinto dešimtmečio pirmoje pusėje Lietuvos architektūroje dominavo funkcionalizmas – aiškios geometrinės formos, beveik be išimčių plokšti stogai, metrinis ritmas fasaduose, plačios langų juostos ir stiklo vitrinos, o pastatų paviršiai – be jokių dekoru užuominų. Visa tai simbolizavo šiuolaikiškumą, pažangą, ekonomiškumą, o daugeliui jaunųjų architektų – dar ir simbolinę kovą su gausiai lipdiniais dekoruota stalininio laikotarpio architektūra. Tuo metu populiarios tarptautinio modernizmo nuostatos tapo daugelio Lietuvos architektų siekiu ir savastimi. Nuo septinto dešimtmečio visi pastatai Neringoje buvo projektuojami pagal individualius projektus, susiklostė kurortinės architektūros tradicija statyti nedidelius poilsio namus, naudoti daug medžio, stiklo, plytų mūro, skaldos apdailą, lėkštus šlaitinius čerpėmis dengtus stogus, balkonus, terasas. Net Nidoje pastatyti pirmieji stambesni poilsio namai – „Aukšinės kopos“ (B31) ir „Rūta“ (B07) – nebuvo aukšti, nes jau tuomet rūpintis naujosios architektūros darba su Neringos kraštovaizdžiu. Ši architektūra buvo lengva, šviesi, erdvi – tikrai kurortinė, nors konkrečiai „neringiškų“ bruožų dar nebuvo ieškoma.

Aštunto dešimtmečio pradžioje estetinės ir kultūrinės nuostatos pakito, imta ieškoti regioninio savitumo, o architektūroje pabrėžti „vietos dvasią“. Modernistinė architektūra, o ypač daugiabučiai gyvenamieji namai ir visuomeniniai pastatai su plokščiais stogais (kultūros namai „Agila“ (B03), restoranas „Nida“ (B02)) pradėti laikyti svetimkūniais, disonuojančiais su Kuršių nerijos kraštovaizdžiu. Bandyta modernistinius pastatus „regionalizuoti“ – jiems užstatyti šlaitiniai stogai, stiklo sienos užmūrytos arba jie visai perstatyti. Šiandien Neringoje autentiško septinto dešimtmečio modernizmo beveik nebeliko – tai masinio „regionalizavimo“ bangoje pradingęs architektūrinis sluoksnis.

Poilsio namai „Kastytis“

archit. Liucija Gedgaudienė
fot. Norbert Tukaj

Restoranas-valgykla „Nida“

Pamario g. 1, Nida
1962

1961 m. patvirtinus Neringos miesto statusą, Nida tapo „sostine“, tad jos centre reikėjo sukurti gyventojams ir turistams aptarnauti skirtų pastatų kompleksą. Vienas pirmųjų pastatytas trijų aukštų visuomeninio maitinimo rūmas: valgykla pirmame aukšte, restoranas – antrajame, o ant stogo – atvira kavinės terasa. Elegantiškas, ištiesai įstiklintas pastatas buvo atgręžtas į marias. Pagrindiniame fasade įrengta pusapvalė iškyša leido iš visų aukštų gėrėtis marių vaizdu. Restoranų ir viešbučių pastatus sovietmečiu daugiausia projektavo specialus institutas – „Centrosajungos“ projektavimo biuro Vilniaus filialas (architektų grupė Bronius Kazlauskas, Leonas Kitra, Algimantas Patalauskas). Tuo metu Lietuvos miesteliuose (Trakuose, Alytuje, Ukmergėje ir kitur) iškilo panašios architektūros, modernistiniai, gausiai įstiklinti restoranai, valgyklos ir viešbučio funkcijai skirti pastatai su pusapvalėmis iškyšomis. Nidoje restorano cokolis buvo apdailintas tuo metu madinga akmenų skalda, demonstruojančia ryšį su vietinėmis medžiagomis. Restoranas iš pradžių vadinosi „Žuvėdra“, tad metaliniai ažūriniai terasų turėklai buvo puošti žuvėdrų motyvais. Vėliau restoranas pervadintas

„Nida“. Ilgą laiką tai buvo vienintelis kurorto restoranas, čia buvo vaišinami visi užsienio svečiai.

Devintame dešimtmetyje dėl suaktyvėjusių regionalistinių tendencijų restorano modernistinė išvaizda pradėta kritikuoti kaip netinkama Kuršių nerijai. Rekonstrukcija baigta 1985 metais. Nors spaudoje džiaugtasi, kad restorano stilius tapo „neringiškas“, tenka pripažinti, kad elegantiškas pastatas buvo sugadintas, paverčiant jį nevykusiai aplipdytu monstru su čerpių skiautere.

JAV lietuvių Nidos restorane, fot. Balys Butėlis, 1962

Kuršių nerijos poilsiautojai Nidos restorane, fot. Bernardas Aleknavičius, 1967

Restorano pastatas Nidoje, fot. Antanas Garunkštis, 1966

Poilsio namai „Pilkopė“

archit. Algimantas Zaviša

fot. Norbert Tukaj

po 1990

Preilos boteliai
fot. Norbert Tukaj

Nauja architektūra

C
01-09

Martynas Mankus

Nauji statiniai Neringoje – išskirtinis ir retas reiškinys, sietinas su būtiniausiomis visuomeninėmis (bažnyčia), komunalinėmis (muitinės postas, boteiliai), gyvenamosiomis (socialinis būstas) reikmėmis. Prie tokių objektų priskirtini ir viešosios erdvės sutvarkymo projektai (Saulės laikrodis, krantinių įrengimas). Tokiais atvejais būtent miesto savivaldybei tenka ir užsakovo, kaip plėtros planuotojo, vaidmuo. Kitą nedidelę, bet įdomią grupę sudaro nesudėtingi statiniai (apžvalgos bokštas (Co5), galerija „Kurėnas“ (Co4)), kuriems dėl laikino pobūdžio lengviau išduodami reikiami leidimai.

Nepriklausomybės laikotarpiu esminiu visų naujų objektų Neringoje prototipu tampa *žvejo sodyba* ir, išskirtinai Juodkrantės atveju, *poilsio vila*. Jei sovietmečiu buvo dar tik „ieškoma“ tam tikros regionalizmo architektūros raiškos, tai atgavus nepriklausomybę ji galutinai „atrandama“ ir įtvirtinama. Architektūrinės raiškos arsenalas tapo gana specifinis, o dauguma objektų – foniniai, neišsiskiriantys iš aplinkos. Privalomų architektūros priemonių komplektą sudaro dvišlaitis čerpinis (retkarčiais nendrinis) stogas, medžio apdaila, santūrios spalvos. Dažnai toks žvejo sodybos įvaizdžio atkartojimas nepriklauso nuo objekto tipologijos ir mastelio – dydis gali svyruoti nuo XXS (prekybiniai paviljonai) iki XXL (modernistinių sovietinių poilsio namų rekonstrukcijos). Mūrinių namų apdailai neretai naudojama lentų apkala ir fachverko imitacija. Susidaro įspūdis, kad specifinis įvaizdis privalomas ne visuomet, o atsiranda sąlygojamas turizmo industrijos ir veikiamas tautinių bei konservatyvių tendencijų.

Kadangi dauguma šiuolaikinės architektūros pavyzdžių grindžiami etnografiniu regionalizmu, būtent viešosios erdvės ir visuomeniniai objektai, dažniau išvengiantys esamų apribojimų, sudaro įdomesniąją naujosios architektūros Neringoje dalį.

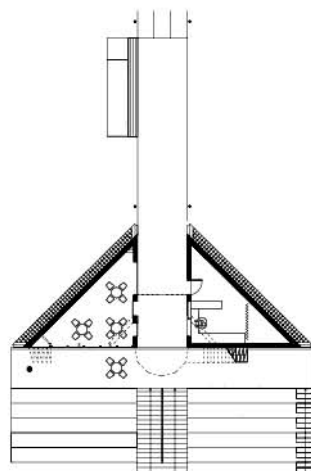
Preilos gelbėjimo stotis ir kopų amfiteatras

Nidos–Smiltynės pl. 29, Preila

Algimantas Sviderskas
1984, rekonstrukcija 2016

Rekonstrukcijos autoriai: „DO ARCHITECTS“
(Gilma Teodona Gylytė, Karolina Čiplytė,
Domantas Baltrūnas, Aurimas Baužys)

Ikoniška Preilos gelbėjimo stotis po rekonstrukcijos tapo pirmąją Kuršių nerijos viešąja erdve Baltijos jūros kopose. Atvertas pirmas aukštas pritaikytas kavinei, kurioje net ir vėjuotą dieną galima šiltai mėgautis vaizdu į jūrą, o ant kopos įrengtas medinis amfiteatras buvo greitai pamėgtas palydėti saulės atėjusių žmonių. Baltos spalvos stoties sienos tampa tik fonu smilgų šešėliams, saikingos laiptų, turėklų ir stogo detalės padeda sukurti lengvą atostogų jausmą. Telkianti ir žmonių patogumui pritaikyta erdvė įkvepia labiau džiaugtis laukine lietuviško pajūrio gamta.

PIRMO AUKŠTO PLANAS

Asmenvardžių rodyklė

A

Alekna Algimantas 131
Arkušauskas Eugenijus 158
Ašmenskas Viktoras 62

B

Bachmann H. 52
Balkė Antanas 194
Baltrėnas Juozas 72
Baltrūnas Domantas 214
Baužys Aurimas 214
Bazin César 197
Beauvoir Simone de 98
Becker Moritz 18, 34, 70, 76
Bein Cecilija 40
Bendikas (Bendiks) Georgas 78
Bezenberger Adalbert 49
Birnstengel Richard 58
Bischoff-Culm Ernst 18
Blode Christoph 53
Blode Friedrich 18–20, 54
Blode Hermann 50, 51, 54, 212
Blūšius Arūnas 198
Bolz Emil 47
Bondreuil Matthieu 197
Borschke Hans Beppo 18
Brazauskas Algirdas Mykolas 128
Bružas Bronius 70
Buikaitė Eglė 211
Buntinis Adis 72
Buragaitė-Mažeikienė Liuda 116, 124
Butkevičienė Laima 107
Butkevičius Rolandas 105

C

Cibulskis Vytis 200
Corinth Lovis 18

Č

Čalkauskas Gintaras 124
Čaplikas Tautvydas 145
Čiplytė Karolina 214

D

Dabulskienė Aušra 101, 102, 116, 124
Danta Vidmantas 149
Dempwolff Georg 79
Didžpetris Rimantas 124
Domšaitis Pranas 54
Dovydėnas Algirdas 191
Dumčius Almantas 208

E

Echternach Gustav 74

F

Filipavičius Stasys 96
Freud Sigmund 54
Fuchs Henry 60

G

Gedgaudas Vygandas 107
Gedgaudienė Liucija 97, 105–108, 118, 119, 126–128, 130, 150, 152, 208
Glaume Octave 197
Gylytė Gilma Teodora 214
Gysas Alfredas 62
Glemža Jonas 106
Göring Hermann 44
Grecevičius Petras 146
Grigelaitis Klimkus 71
Gronwald Johann Ernst 53
Gudaitis Andrius 168
Guogis Vaidotas 111, 112, 135, 138, 139, 141
Gūzas Eugenijus Algimantas 154, 180

J

Jakučiūnienė Viktorija 101
Janulevičiūtė Elvyra 198
Janulis Petras 106
Jaudzimis Johannes 51
Jauniškis Rimantas 165
Jonušas Eduardas 74, 147, 194, 202
Jonutis Marius 209

Juraška Stasys 194
Junevičius Valdas 194
Jurgelionis Edvardas 113
Jurkūnas Džiugas 194

K

Kamaitis Ramūnas 155
Kančaitė Gustė 204, 212
Kančas Algimantas 204, 212
Kantok Thibault 197
Kapušinskas A. 156
Kavaliauskas Paulius 95
Kazlauskas Bronius 122
Kazlauskienė Asta 196
Kitra Leonas 122
Kizevičius Romanas 105
Klimka Libertas 192
Knauff Carl 57, 58
Kraniauskas Ramūnas 111, 134, 136, 140, 156
Krištapavičius Ričardas 114, 124, 168, 185, 186, 191, 192, 194, 199
Krištapavičiūtė Rolanda 194
Kosyginas Aleksejus 128
Kučinskas Tomas 204, 212
Kundzelevičius Viktoras 102
Kuventas Georgas Dovydas (Kuwert George David) 53, 109
Kuventas Gotlybas Dovydas (Kuwert Gottlieb David) 53
Kuzma Algirdas 191
Kuzma Stanislovas 194

L

Liepa Mindaugas 145
Landsbergis-Žemkalnis Vytautas 62, 103, 107, 136

M

Mager Friedrich 15
May Karl 47
Makaraitis Vytautas 148

Mann Thomas 18, 54, 57, 58, 98, 109, 114
Mankus Martynas 124
Mažeikienė Liuda 101
Mažiulis Vytautas 99
Mešys Judas 99
Mičiurinas I. 143
Mieželaitis Eduardas 99
Mikelis Stasys 194
Mikėnas Algimantas 101, 105, 156
Miliūnas Eugenijus 124
Miliūnas Viktoras 73
Mizginis Kazimieras 140, 196, 199
Mollenhauer Ernst 18, 60
Morkūnas Marius 124
Müller Louis 41

N

Narutis Vytautas 194
Nasvytis Algimantas 112
Nasvytis Naglis 194
Navakas Mindaugas 194
Neniškis Algimantas 214
Nixdorf Alfred 60

O

Orvidas Vilius 70
Oškėnis Bronius 62

P

Paknys Antanas 63
Palukaitis Reginaldas 101
Passarge Ludwig 76
Patalauskas Algimantas 122
Paulauskas Alfredas 121, 132, 220
Pavolini Alessandro 58
Pechstein Max 18, 54, 55, 57
Petreikis Tomas 204, 212
Prikockienė Asta 185, 206–209
Prikockis Gintaras 185, 206–209
Prūsienė Emilija 58
Pudymas Klaudijus 192
Puslys Aloyzas 108

Putna Jonas 140

R

Rademacher Johann 21
Raginis Vygantas 156
Ravaitytė-Meyer Raimonda 94
Račkova Margarita 170
Reissmann Herbert 53–55, 57, 58, 60
Rhesa Ludwig 17, 72
Richter Friedrich Otto Edwin 71
Rohde Wilhelm 72
Rosenthal Hermann Ernst 48

S

Sabaliauskas Algirdas 99
Sakuth Anna 51
Sakutis Martynas 55, 113
Santre Jean-Paul 98
Scharf Hans 78
Schmidt Wilhelm 53
Schmidt-Rotluff Karl 55
Schulz Ferdinand 62
Schwarz Herbert 72
Sluckis Mykolas 99
Stantien Friedrich Wilhelm 18, 76
Stauskas Vladas 95, 99, 101, 103, 106, 109, 114, 146, 156
Stasėnas Robertas 168
Staševičiūtė Ramunė 127
Stellmacher Eduard 19, 36, 38, 42
Stellmacher Elisabeth 38
Stellmacher Louise 39
Stellmacher Louis 42, 52
Stripinienė Snieguolė 200
Stripinis Algirdas 200
Stulginskis Steponas 95, 96
Sturmhoefel Otto 47
Stüler Friedrich August 70
Subačiūtė Simona 214
Sviderskas Algimantas 172, 214, 216

Š

Šablevičius Adomas 121, 211
Šarapovas Steponas 112

Šerepkaitė-Gedgaudienė Liucija

žr. Gedgaudienė Liucija

Šilinskas Romualdas 168

Šlektavičius Marijonas 194

Šumauskas Motiejus 96

T

Tarabildienė Domicelė 99
Telksnys Gintautas Juozas 166, 173
Tikuišytė Inga 209
Tiškus Gytis 101, 111, 134, 136, 140, 158
Turkus Rimgaudas 114

Ū

Ūsas Vytenis 124

V

Vaikėnas Jonas 101, 107
Vaikėnienė Janina 107
Vaitys Leonardas 145
Valančius Vytautas 147, 156, 162, 174, 176
Velutis Andrius 209
Vieversis Gintautas 121
Vitkauskas Paulius 211

Z

Zander Heinrich 78
Zaveckienė Lygija 128
Zaviša Algimantas 108, 110–112, 114, 128, 129, 131, 135, 142–145, 148, 156, 160, 191
Zudermanas [Hermann Sudermann] 58

Ž

Žavriid Vitalij 170
Žumbakis Zenonas 151

W

Wichert Ernst 58

Bibliografija

Nerija iki Neringos: trumpa gyvenviečių istorija

Vasilijus Safronovas

- Bezenberger Adalbert, *Die kurische Nehrung und ihre Bewohner*, Stuttgart, 1889.
- Chronik der Schule zu Nidden*, Hg. Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė, Vilnius, 2013.
- Forstreuter Kurt, Die Entwicklung der Nationalitätenverhältnisse auf der Kurischen Nehrung, *Altpreußische Forschungen*, 1931, Jhg. 8, S. 46–63.
- Fuchs Henry, Die Geschichte des Dorfes Nidden, *Der Grenzgarten*, 1928, Nr. 6, 7, 9.
- Fuchs Henry, Die Geschichte des Badeortes Preil, *Der Grenzgarten*, 1930, Nr. 6.
- Fuchs Henry, Preil. Die Gründung des jüngsten Nehrungsdorfes, *Memeler Dampfboot*, 1970, Nr. 8, S. 107.
- [Guth Carl], Sturmgewellen Sokrates, *Das Ostseebad Schwarzort*, Tilsit, 1888.
- Heicht Max, *Führer durch Schwarzort und Umgebung*, Königsberg, 1894.
- Juodkrantė, *Pliažas*, 1932, nr. 2, p. 12.
- Kelionė į prūsų kalną „Barbizoną“, parengė Ilona Motiejauskienė, Klaipėda, 2013.
- Lotto Eugen, *Illustrierter Führer durch das Seebad Schwarzort*, 2. Aufl., Memel, 1910.
- Nidden, Kurische Nehrung, Ostpreußen. Ortsplan und große Wegekarte mit Straßen- u- Einwohnerverzeichnis*, Hg. Paul Isenfels, Nidden, 1942.
- Mager Friedrich, *Die Landschaftsentwicklung der Kurischen Nehrung*, Königsberg, 1938.
- Pluhařová-Grigienė Eva, *Die Migration der Bilder. Das Memelgebiet in fotografisch illustrierten Büchern (1889–1991)*, Köln, Weimar, Wien, 2017.
- Safronovas Vasilijus, *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiaus viduryje*, Vilnius, 2018.
- Sembritzki Johannes, *Geschichte des Kreises Memel*, Memel, 1918.
- Strakauskaitė Nijolė, *Juodkrantės kurorto „aukso amžius“: nuo susikūrimo XIX a. viduryje iki katastrofos 1945 m.*, Klaipėda, 2018.
- Strakauskaitė Nijolė, *Kuršių Nerija – Europos pašto kelias*, Klaipėda, 2001.
- Tageblatt für Litauen*, 1913–1918.

Kuršių nerijos kurortinės istorijos pradžia

Žvejų kaimelių kasdienybė

Viltė Migonytė-Petrulienė

- Demereckas Kęstutis, Kuršių nerija tradicinės ir kurortinės architektūros sandūroje XIX a. pab.–XX a. pr., *Archiforma*, 2012, nr. 3–4 (51), p. 83–88.
- Juodkrantė – Neringos sodas, *Lietuvos aidas*, 1936 08 17, p. 5.
- Juodkrantės Baltijos pajūrio maudyklės Kuršių Neringoje, *Lietuvos aidas*, 1933 06 17, p. 9.

- Klaipėdos kurortai, *Lietuvos aidas*, 1932 07 20, p. 5.
- Klaipėdos rojus. Pavolinio įspūdžiai aplankius Klaipėdos kraštą, *Lietuvos aidas*, 1934 08 11, p. 3.
- Kopininkas. Vasara Kopose, *Lietuvos aidas*, 1928 07 19, p. 3.
- Kuršių nerijos istorijos datų kalendorius*, sud. Irena Jankevičienė, Klaipėda, 2004.
- Kuršių nerijos tradicinė architektūra: studija ir rekomendacijos pastatų savininkams ir statytojams*, sud. Kęstutis Demereckas, Klaipėda, 2011.
- Lietuvos Sachara – Kuršių Užmaris, *Lietuvos žinios*, 1924 06 03, p. 2.
- Maž. Lietuvoj, *Lietuva*, 1922 08 19, p. 4.
- Migonytė-Petrulienė Viltė, *Lietuvos tarpukario (1918–1940) kurortų architektūra kaip modernėjančios visuomenės reiškinyje*: humanitarinių mokslų daktaro disertacija, VDU, Kaunas, 2016.
- Nekilnojamų kultūros vertybių registras: <https://kvr.kpd.lt>.
- Neringos vasarvietėse stanga vietos, *Lietuvos aidas*, 1937 05 11, p. 2.
- Prasidėjo judėjimas kopų maudyklėse, *Lietuvos aidas*, 1930 06 03, p. 4.
- Stauskas Vladas, Kelias į Kuršių nerijos pasaulinį pripažinimą, *Urbanistika ir architektūra*, 2001, nr. 1, p. 49–52.
- Strakauskaitė Nijolė, *Klaipėda, Kuršių nerija, Karaliaučius*: vadovas, Vilnius, 2005.
- Strakauskaitė Nijolė, Kuršių nerija – pasitraukimo kelias: atminties tiltas, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2009, p. 151–159.
- Vasara kopose, *Lietuvos aidas*, 1928 07 19, p. 8.
- Ir kt.

Nuo žvejų kolūkių iki prestižinio kurorto

Modernizmas

Regionalizmas

Marija Drėmaitė

- Architektas Alfredas Gytis Tiškus. Laužta prasmės linija*, sud. Valdas Lumbis, Darius Raišutis, Klaipėda, 2009.
- Architektas Vladas Stauskas. Kūrybos ir mokslo keliu*, sud. Leonardas Vaitys, Vilnius, 2008.
- Buivydas Rimantas, *Architektas Algimantas Zaviša. Gyvenimo aidai*, Vilnius, 2002.
- Gedgaudienė Liucija, Kokia bus Neringa, *Mokslas ir gyvenimas*, 1965, nr. 6, p. 13.
- Gedgaudienė Liucija, Mūsų Neringa, *Statyba ir architektūra*, 1967, nr. 10, p. 13–14.
- Gedžius A., Mano vienintelė Neringa (skaitytojo laiškas išspausdintas diskusine tvarka), *Statyba ir architektūra*, 1967, nr. 9, p. 14–15.
- Kavaliauskas Povilas, Neringa ir rekreacija (pastabos apie poilsavimo perspektyvas Neringoje), *Statyba ir architektūra*, 1979, nr. 6, p. 4–6.
- Mešys Judas, *Kuršių Neringa*, Vilnius, 1957.
- Petras ir Alfonsas Januliai*, sud. Vaida Almonaitytė-Navickienė, Kaunas, 2011.

Purvinas Martynas, Pajūrio architektūros tradicijų puoselėtojas, *Statyba ir architektūra*, 1986, nr. 8, p. 12.

Ramanauskienė Margarita, Kuršių nerijos architektūra po 1945 m., *Kuršių nerijos tradicinė architektūra, Klaipėda*, 2011, p. 428–510.

Ravaitytė-Meyer Raimonda, Niekas nesiveržė į Neringą nei ilsėtis, nei gyventi (pirmasis Neringos miesto vykdomojo komiteto pirmininkas Jonas Vaikėnas pasakoja, kaip nuo Klaipėdos atskirta Neringa pradėjo gyventi savarankiškai), *Dorė: kultūros almanachas*, 2013, p. 20–33.

Ravaitytė-Meyer Raimonda, Persilaužimo metas: Neringa tampa saugoma teritorija ir kurortu (apie tai pasakoja devynerius metus Neringai vadovavęs Aloyzas Puslys), *Dorė: kultūros almanachas*, 2015, p. 50–62.

Safronovas Vasilijus, *Migrantai ir pabėgėliai Kuršių nerijoje XX amžiaus viduryje: mokslo studija*, Vilnius, 2018.

Stauskas Vladas, *Architektūra, aplinka, atostogos*, Kaunas, 2012.

Stauskas Vladas, Architektūriniai-urbanistiniai Neringos tvarkymo principai, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, Vilnius, 1974, t. 4, p. 28–56.

Stauskas Vladas, *Gradostroitel'naja organizacija rajonov i centrov ot dycha*, Leningrad, 1977.

Stauskas Vladas, Neringa – mūsų bendras rūpestis, *Mūsų girios*, 1963, nr. 6, p. 6–8; nr. 7, p. 6–9.

Stauskas Vladas, Pajūrio vasarviečių problemos, *Statyba ir architektūra*, 1964, nr. 8, p. 21–24.

Postmodernizmas

Architektūra atkūrus nepriklausomybę

Nauja architektūra

Rekonstrukcijos

Martynas Mankus

Almonaitytė-Navickienė Vaida, Gyvenamasis namas Juodkrantėje, *Archiforma*, 2008, nr. 3–4, p. 21–25.

Architektas Vladas Stauskas: kūrybos ir mokslo keliu, sud. Leonardas Vaitys, Vilnius, 2008.

Bieliauskaitė Lina, Dėl (ne)legalių statybų – ambicijų karas?, *Statyba ir architektūra*, 2015, nr. 6, p. 5–8.

Bieliauskaitė Lina, Kokį Neringos įvaizdį kuria naujoji architektūra?, *Statyba ir architektūra*, 2016, nr. 3, p. 36–38.

Bučas Jurgis, Kuršių nerija – pasaulio paveldo kultūros vertybių sąrašė, *Archiforma*, 2001, nr. 2, p. 76–94.

Buivydas Rimantas, *Architektas Algimantas Zaviša: gyvenimo aidai*, Vilnius, 2002.

Buivydas Rimantas, Marijos Krikščionių globėjos bažnyčia. Nida, *Archiforma*, 2002, nr. 3, p. 92–96.

Butkus Tomas S., Klaipėdos teritorinės muitinės Nidos postas. Neringa, *Archiforma*, 2001, nr. 1, p. 20–23.

Butkus Tomas S., Ričardas Krištapavičius, *Archiforma*, 2001, nr. 3, p. 42–46.

Butkus Tomas S., Saulės laikrodys. Nida, *Archiforma*, 1999, nr. 1, p. 24–26.

Butkus Tomas S., Virginijos ir Kazimiero Mizgirių gintaro galerija. Nida, *Archiforma*, 2001, nr. 3, p. 29–31.

Gintautas Juozas Telksnys: architektas, sud. Leonardas Vaitys, Vilnius, 2005.

Karalius Audrys, Saulės trauka, *Architektas*, 1997, nr. 2–3, p. 72–75.

Kučinskas Romualdas, Marijos Krikščionių globėjos bažnyčia. Nida, *Archiforma*, 1999, nr. 2, p. 49–50.

Kuršių nerijos tradicinė architektūra: studija ir rekomendacijos pastatų savininkams ir statytojams, sud. Kęstutis Demereckas, Klaipėda, 2011.

Lamauskas Albertas, *Quo vadis, Neringa?*, *Archiforma*, 2010, nr. 3–4, p. 10–13.

Lietuvos architektai, 2-asis leid., sud. Algimantas Mačiulis et al, Vilnius, 2016.

Mankus Martynas, Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ projekto konkursas, *Archiforma*, 2012, nr. 3–4, p. 89–96.

Mikalauskaitė Giedrė, Vila. Jūra. Smėlis. Vėjas. Gyvenamasis namas, Miško g. 1, Juodkrantės gyv., Neringa, *Archiforma*, 2007, nr. 3, p. 70–71.

Mizgeraitė Roberta, Nidos meno kolonija, *Archiforma*, 2011, nr. 3–4, p. 14–21.

Pirmą kartą Lietuvoje Europos architektūros studentų asamblėja [nepasirašytas], *Archiforma*, 2016, nr. 1–2, p. III–II4.

Stauskas Vladas, Neringa: planavimo kryptys ir praktikos fragmentai, *Archiforma*, 2002, nr. 3, p. 61–64.

Tutlytė Jūratė, Vila „Jūra ir smėlis“. Preila, *Archiforma*, 2004, nr. 8, p. 29–31.

Šaltiniai

ILIUSTRACIJŲ ŠALTINIAI

Iš architektų archyvų

objektai: C15

Ostpreußisches Landesmuseum Lüneburg in Bildarchiv-Ostpreussen.de

objektai: A18 (apačioje)

Bildarchiv-Ostpreussen.de (Rytų Prūsijos vaizdų archyvas)

objektai: A02 (apačioje), A05, A18
(viršuje), A19 (apačioje), A20, A21, A24,
A27, A32, A37, A38

kituose puslapiuose: 20–21, 27, 86–89

Oskar Schlicht, *Die Kurische Nehrung in Wort und Bild, Königsberg: Gräfe und Unzer, 1927*

kituose puslapiuose: 19

Paul Isenfels

kituose puslapiuose: 22–23

Asmeninė Antano Burkaus kolekcija

kituose puslapiuose: 24

Asmeninis J. Vaikėno archyvas

kituose puslapiuose: 107

Asmeninis Gyčio Tiškaus archyvas

objektai: B09 (dešinėje), B28

Memeler Dampfboot, 1928 09 30, Nr. 231

objektai: A24 (viršuje)

Žurnalo *Statyba ir architektūra* archyvas

objektai: B06 (apačioje), B22
kituose puslapiuose: 95, 107 (viduryje)

Klaipėdos apskrities viešoji levos Simonaitytės biblioteka, epaveldas.lt

kituose puslapiuose: 110

Kuršių nerijos tradicinė architektūra, sud. Kęstutis Demereckas, Klaipėda, 2011, p. 485

objektai: B07

Architektas Algimantas Zaviša: gyvenimo aidai, sud. Rimantas Buivydas, Vilnius, 2002

objektai: B16

Kauno regioninis valstybės archyvas (KRVA)

kituose puslapiuose:
102–103, 104–105 (viršuje)

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)

objektai: A25, B02, B05, B10
kituose puslapiuose: 29, 64–65, 84–85,
100, 104 (apačioje), 105 (apačioje), 110

Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA)

kituose puslapiuose: 107 (viršuje)

Vilniaus regioninis valstybės archyvas (VRVA)

objektai: B06, B13 (viršuje), B35
kituose puslapiuose: 113

Kauno technikos universiteto Architektūros ir statybos instituto (KTU ASI) archyvas

objektai: B11

Neringos muziejai

objektai: A24 (dešinėje apačioje), B03,
B12, B14, B23, B25
kituose puslapiuose: 93

BRĖŽINIŲ GRAFIKA

Aistė Galaunytė, Laura Kuršvletytė, Laura Purlytė, Gabija Stroockytė

Autoriai

TEKSTŲ AUTORIAI

Vasilijus Safronovas

Nerija iki Neringos:
trumpa gyvenviečių istorija, p. 14–29
A13, A24, A33, A34

Viltė Migonytė-Petruilienė

Kuršių nerijos kurortinės
istorijos pradžia, p. 33
Žvejų kaimelių kasdienybė, p. 67
A01–A12, A14–A23, A25–A32,
A35–A38

Marija Drėmaitė

Nuo žvejų kolūkių iki
prestižinio kurorto, p. 92–115
Modernizmas, p. 119
Regionalizmas, p. 135
B01–B29

Martynas Mankus

Postmodernizmas, p. 163
Architektūra atkūrus
nepriklausomybę, p. 184–185
Nauja architektūra, p. 189
Rekonstrukcijos, p. 205
B30–B35, C01–C16

Gilma Teodona Gylytė

C17

FOTOGRAFIJŲ AUTORIAI

Norbert Tukaj

objektai: A01, A02 (viršuje), A03,
A04, A07–A10, A12, A13, A15, A16,
A19 (viršuje), A22, A23 (viršuje), A26,
A31, A33–A36, A38 (viršuje), B01,
B03 (apačioje), B04, B08, B09 (apačioje),
B13, B15, B17–B21, B24 (apačioje), B27,
B29, B30–B35, C1 (kairėje), C2–C4,
C6–C9, C10–C12, C14, C16, C17

kituose puslapiuose: 6–7, 10, 12–13,
30–31, 32, 66, 90–91, 114, 116–117,
118, 132–133, 134, 160–161, 176–179,
182–183, 186–187, 200–202, 216–217,
220–221, 234–235, 238–239, 242–243,
246–247

Andrius Laurinaitis

objektai: A06, A11, A14, A17, A23
(apačioje), A29, A30, B24 (viršuje),
B30 (dešinėje), C1 (apačioje), C13
kituose puslapiuose: 180–181

Marija Drėmaitė

objektai: B05 (viršuje), B26

Andrej Vasilenko

kituose puslapiuose: 218–219

Lucas Bonnel

objektai: C05

Neringa

Baltijos jūra

Nida

Preila

Pervalka

Juodkrantė

Alksnynė

Kuršių marios

Juodkrantė

Juodkrantė

Žaliasis kelias

Raganų kalnas

Ievos kalno g.

L. Rėzos g.

Miško g.

Kalno g.

Kuršių marios

Pervalka

Pervalka

A37

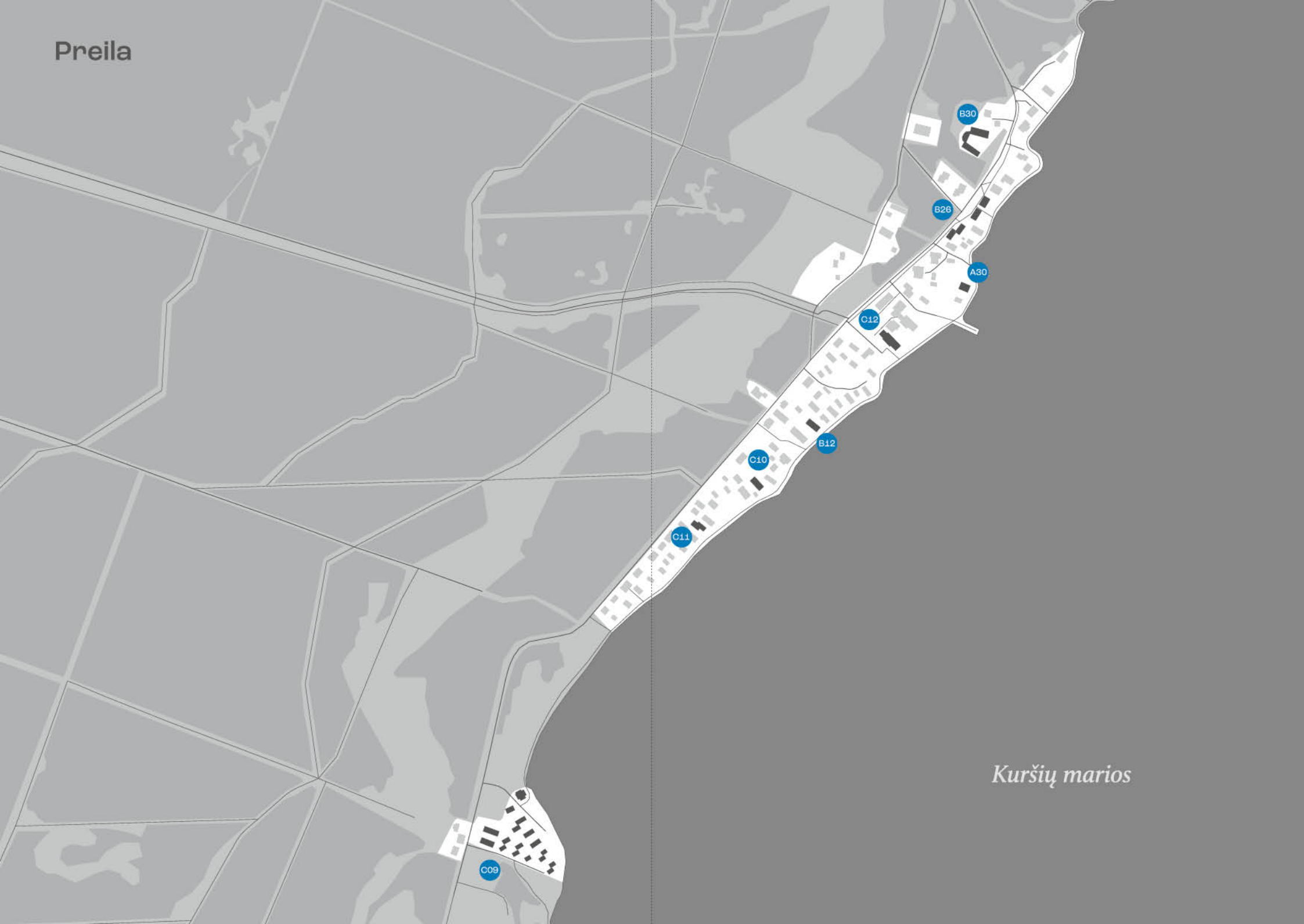

Kuršių marios

Preila

Preila

Kuršių marios

Nida

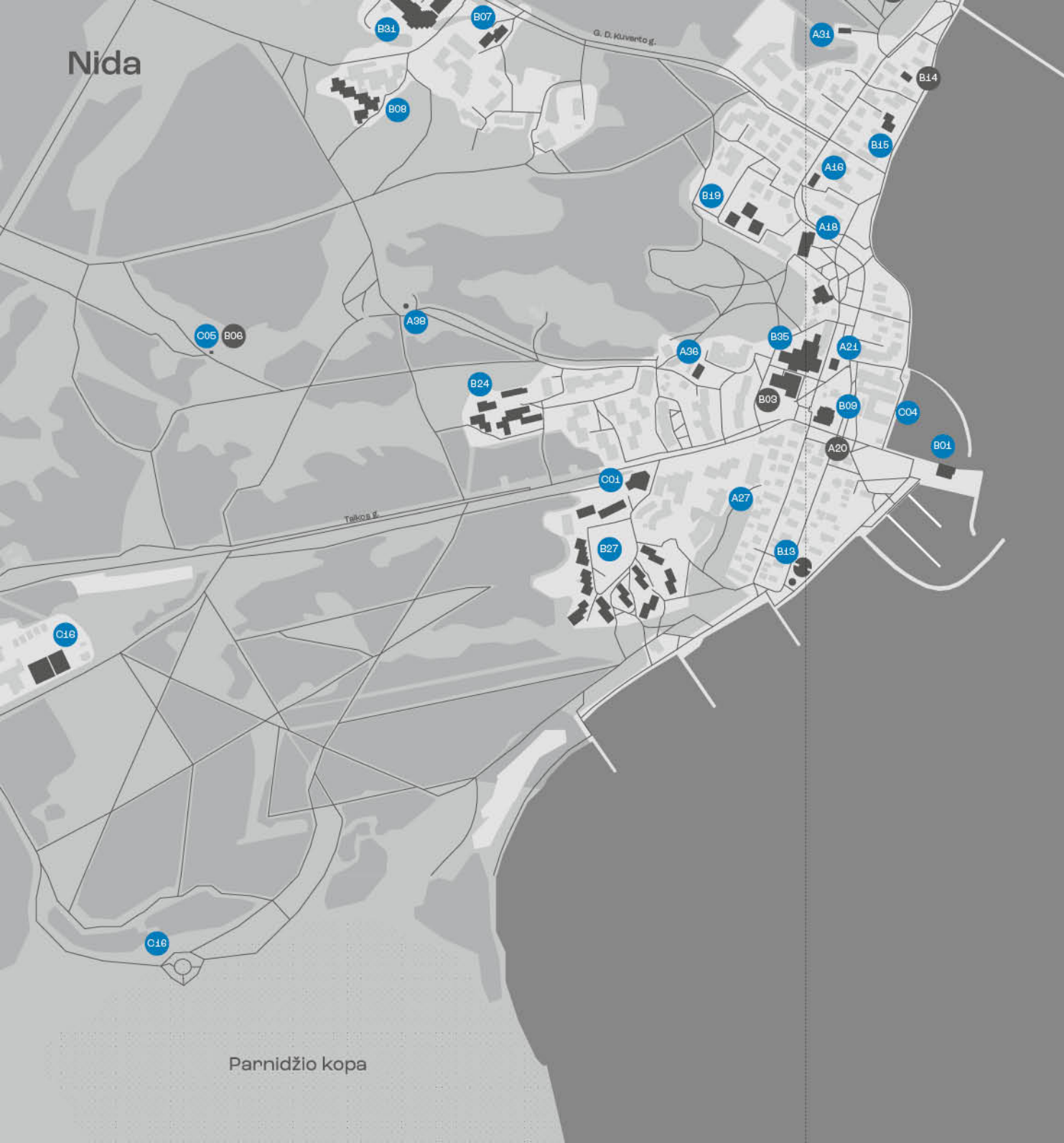

Nida

Kuršių marios

Nida

Kuršių marios

Parnidžio kopa

Lietuvos miestų architektūros gidai

VILNIUS

lietuvių-anglų kalba

Vilnius 1900–2005. Naujosios architektūros gidas

sudarė Jūratė Tutlytė

Architektūros fondas, 2005, p. 237 (išspauduota)

lietuvių kalba

Vilnius 1900–2012. Architektūros gidas

tekstų autoriai Marija Drėmaitė, Tomas Grunskis, Rūta Leitanaitė, Nijolė Lukšionytė, Diana Kontrimaitė, Algimantas Mačiulis, Vaidas Petrullis, Julija Reklaitė, Jungita Rimkevičienė, Jūratė Tutlytė, Aida Štelbienė, Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė
Baltos lankos, 2011, p. 304 (išspauduota)

Vilnius 1900–2016. Architektūros gidas

tekstų autoriai Marija Drėmaitė, Rūta Leitanaitė, Nijolė Lukšionytė, Karolis Kučiauskas, Diana Kontrimaitė, Algimantas Mačiulis, Vaidas Petrullis, Julija Reklaitė, Jungita Rimkevičienė, Indrė Ruseckaitė, Jūratė Tutlytė, Aida Štelbienė, Renata Vaičekonytė-Kepežinskienė
Lapas, 2016, p. 356 (išspauduota)

anglų kalba

Vilnius 1900–2013. A Guide to the City's Architecture

vertė Gabrielė Gailiūtė, Rūta Leitanaitė

Lapas, 2013, p. 302 (išspauduota)

Vilnius 1900–2016. An Architectural Guide

vertė Andrius Gaillūnas, Gabrielė Gailiūtė, Rūta Leitanaitė

Lapas, 2016, p. 356 (išspauduota)

vokiečių kalba

Architekturführer Vilnius

vertė Saskia Drude

Berlin: DOM publishers, 2015, p. 250

lenkų kalba

Wilno. XX–XXI wiek. Przewodnik architektoniczny

vertė Kamil Pacela

Warszawa: Centrum Architektury, 2019, p. 352

KAUNAS

lietuvių kalba

Kaunas 1918–2015. Architektūros gidas

tekstų autoriai Almantas Bružas, Marija Drėmaitė, Giedrė Jankevičiūtė, Jolita Kančienė, Rūta Leitanaitė, Nijolė Lukšionytė, Vaidas Petrullis
Lapas, 2015, p. 336

anglų kalba

Kaunas Architectural Guide

vertė Andrius Gaillūnas

Lapas, 2017

vokiečių kalba

Architekturführer Kaunas

vertė Saskia Drude

Berlin: DOM publishers, 2016

lenkų kalba

Kowno XX–XXI wiek. Przewodnik architektoniczny

sudarė Julija Reklaitė, vertė Kamil Pacela

Warszawa: Centrum Architektury, 2018, p. 320

NERINGA

lietuvių kalba

Neringa. Architektūros gidas

tekstų autoriai Marija Drėmaitė, Martynas Mankus,

Viltė Migonytė-Petrulienė, Vasilijus Safronovas

Lapas, 2020, p. 256

anglų kalba

Neringa Architectural Guide

Lapas, 2021 (planuojama išleisti)

PALANGA

lietuvių kalba

Palanga. Architektūros gidas

tekstų autoriai Marija Drėmaitė, Aistė Galaunytė, Liutauras Nekrošius,

Martynas Mankus, Viltė Migonytė-Petrulienė

Lapas, 2020 (planuojama išleisti)

Palanga Architectural Guide

Lapas, 2021 (planuojama išleisti)

KLAIPĖDA

lietuvių kalba

Klaipėda. Architektūros gidas

tekstų autoriai Vasilijus Safronovas, Martynas Mankus

Lapas, 2022 (planuojama išleisti)

NERINGA

Architektūros gidas

Tiražas 2 000 egz.

IŠLEIDO

Leidykla LAPAS

K. Kalinausko g. 10-3, LT-03107 Vilnius

info@lapasbooks.com

www.lapasbooks.com